

Magdalena Najbar-Agičić

Kulturne veze Republike Poljske s poljskom dijasporom - primjer poljske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj

U Poljskoj se za sve Poljake koji žive izvan granica matične države tradicionalno koristi naziv *Polonia* (dakle, latinsko ime Poljske), a ja ću u ovom izlaganju koristiti umjesto tog termina – donekle neprecizno – pojam *poljska dijaspora*.

Poljaci pripadaju narodima s najvećim udjelom dijaspore u ukupnoj populaciji. Prema nekim procjenama trećina Poljaka živi izvan Poljske (nešto manje od 40 milijuna u Poljskoj, a oko 20 milijuna u dijaspori). To je mnogo manje nego kod primjerice Iraca, Židova, Armenaca, Albanaca ili Hrvata, no valja napomenuti da nijedan od tih spomenutih naroda nije ni približno jednako brojan kao poljski. Stoga bismo kao primjer donekle sličan poljskom mogli navesti slučaj Talijana, kojih je u dijaspori oko 22 mln, što čini samo nešto manji postotak nego što je to u poljskom slučaju, u odnosu na 52 mln stanovnika Italije talijanske nacionalnosti.¹

Valja ipak napomenuti da se radi o procjenama, a ne točnim podacima, formiranim na temelju podataka poljskih manjinskih udruga, poljskih diplomatskih i konzularnih predstavništava, publikacija koje se bave dijasporom i popisa stanovništva u pojedinim zemljama. Podaci iz procjena redovito su viši od službenih brojki iskazanih na popisima stanovništva. Primjerice, smatra se da u Bjelorusiji ima oko 900 tisuća Poljaka, dok je prema službenim bjeloruskim podacima ta brojka mnogo niža i iznosi 396 tisuća (odnosno 3,9% stanovništva te zemlje).² U Rusiji službeno živi 95 tisuća Poljaka, a procjenjuje se da ih ima 300 tisuća. Još je veća diskrepancija između službenog i procjenjivanog broja Poljaka u Ukrajini (144 tisuće : 900 tisuća). Također, i u Češkoj su službeni podaci od 51.968 Poljaka (odnosno 0,5% stanovnika) gotovo upola manji od procjena koje govore o oko 100 tisuća Poljaka. U Hrvatskoj službeno živi 567 Poljaka, ali postoje procjene o čak 2400 osoba poljske nacionalnosti ili podrijetla.³ Manje su razlike u

¹ Podaci preuzeti sa stranice <http://www.wspolnota-polska.org.pl/index.php?id=pwko00> (4.5.2011.)

² Podaci za 1999.

³ Podaci za 2001.

službenim i procjenjivanim brojkama u slučaju Poljaka u Litvi (235.000 : 300.000), Letoniji (60.416 : 75.000) ili Sjedinjenim Državama (9,292.875 : 10,600.000).

Povijesne okolnosti nastanka poljske dijaspore, te njezin karakter i problemi s kojima se ona suočava vrlo su različiti kada sagledamo njezin „zapadni“ i „istočni“ dio. Ukratko, moglo bi se istaknuti nekoliko osnovnih razlika. Prvenstveno, „zapadna“ je dijaspora nastala od ljudi koji su uglavnom dobrovoljno napustili područje Poljske motivirani ekonomskim te političkim, odnosno ideološkim motivima, dok se većina Poljaka koji žive na „istoku“ našla tamo ne svojom voljom, nego zbog promjena granica, odnosno zbog prisilnih deportacija, posebno u vrijeme Staljinova režima. Dakako, ima i onih koji su se u doba podjela Poljske u 19. stoljeću ili u okviru Sovjetskog Saveza dobrovoljno selili iz većinski poljskih, odnosno zapadnih područja prema istoku radi posla ili karijere, no takvi su bili u manjini. Postavlja se također pitanje koliko dobrovoljnim možemo smatrati bijeg u Zapadnu Europu sudionika poljskih nacionalnih ustanaka pred progonima koji su im dosta izvjesno prijetili. No, u velikom broju pripadnika poljske dijaspore u zapadnoeuropskim zemljama ili u Americi i Australiji ipak dominiraju ekonomski emigranti. Kada su u pitanju problemi s kojima se suočavaju pripadnici poljske dijaspore, pored materijalnih uvjeta života koji su prvenstveno posljedica opće situacije u pojedinim zemljama, osnovna je razlika između onih država gdje prema Poljacima ne postoje historijski uvjetovani „animoziteti“ i onih – uglavnom su to države čija su se područja nekada nalazila u granicama Poljsko-Litvanske Unije – gdje se Poljake ponekad doživljava kao neugodno nasljeđe prošlosti.

Primjera radi spomenula bih ovdje slučaj Poljaka u Litvi, koji je upravo sada postao dodatno aktualan zbog nekih poteza litvanskih vlasti koji ne pogoduju očuvanju manjinskog jezika i kulture. Poljska i Litva su od kraja 14. do kraja 18. stoljeća činile državnu zajednicu koja je započela kao personalna unija, ali je kasnije imala tendenciju sve snažnije integracije. Područje litvanskog dijela zajedničke države bilo je znatno rjeđe naseljeno što je dovelo do migracija i naseljavanja etnički poljskog stanovništva, a djelomično se radilo i o polonizaciji ljudi drugog podrijetla (uključujući autohtono stanovništvo), pogotovo kada je u pitanju plemstvo, odnosno elite. Širenje poljske kulture bilo je prisutno i u prvoj polovici 19. stoljeća pod ruskom vlašću budući da se radilo uglavnom o kulturi viših slojeva. Litvanska nacionalna svijest rađala se u opoziciji prema

poljaštvu. Neprijateljskim odnosima Litvanaca prema Poljacima doprinijela je međuratna epizoda sa „svojevoljnim“ zauzimanjem Wilna/Vilniusa od strane jedne poljske vojne jedinice (slično donekle D'Annunzijevoj akciji u Rijeci), što je dovelo do vrlo loših političkih odnosa između tih ondašnje Poljske i Litve. Taj je grad u to vrijeme (prema njemačkom popisu iz 1916. godine) imao golemi postotak poljskog (53,7%) i židovskog (41,5%) stanovništva i samo oko 2% Litvanaca.

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata došlo je do velikih migracija stanovništva na tim prostorima, pri su čemu Poljaci najvećim dijelom preseljeni prema zapadu, uglavnom na tzv. *vraćene zemlje* (odnosno područja koja su do 1945. pripadala Njemačkoj). Tako je primjerice premješten i poljski sveučilišni centar iz Wilna/Vilniusa (u Toruń i Gdańsk, slično kao što je Lavovsko sveučilište gotovo cijelo preseljeno u Wrocław). Ipak, nisu iseljeni svi Poljaci. Danas w Vilniusu živi 57,8% Litvanaca, 18,7% Poljaka i 14% Rusa. Još veći postotak Poljaka živi u selima u području oko grada. Od uspostave nezavisne Litve pripadnici poljske manjine susreću se s poteškoćama, a napetosti između Poljaka i Litvanaca u Litvi ne jenjavaju, uz relativno suzdržano stajalište Republike Poljske. Godinama problem predstavlja način pisanja poljskih imena i prezimena – litvanske vlasti nameću svima litvansku transkripciju. Dodatno, u posljednje je vrijeme promijenjen zakonski okvir djelovanja manjinskih škola: ne samo da se nameće predavanje na litvanskom jeziku o povijesti i geografiji Litve, a isključivo na litvanskom treba se održavati nastava predmeta nazvanog „osnove domovinskog odgoja“, već se predviđa da će za nekoliko godina učenici svih škola, litvanskih i manjinskih, polagati jedinstveni maturalni ispit iz litvanskog jezika.

Što se tiče novijih demografskih kretanja, u posljednje vrijeme (nakon ulaska Poljske u Europsku Uniju) došlo je do snažnog vala iseljavanja Poljaka, prvenstveno u one zemlje koje nisu zaštitile svoje tržište rada. Zbog toga je naglo porastao broj Poljaka u Velikoj Britaniji i Irskoj, pri čemu se radi o velikoj skupini (pojavljivale su se procjene o čak 2 milijuna Poljaka koji su se iselili u potrazi za poslom u prvim godinama nakon ulaska Poljske u EU, no jednim se dijelom radi o privremenoj, kratkotrajnoj emigraciji), vrlo diferenciranoj u socijalnom smislu: od mladih visokoobrazovanih stručnjaka, preko kvalificiranih radnika i obrtnika do lumpenproletarijata i beskućnika, što sa sobom nosi nove poteškoće.

Poljska dijaspora u Republici Hrvatskoj relativno je malobrojna, a njezini počeci sežu u vrijeme kada su se dijelovi Poljske i Hrvatske zajedno nalazili u granicama Habsburške monarhije. Uglavnom se radilo o trgovcima i stručnjacima koji su se zapošljavali u prvim manufakturama. Veći je val poljskih doseljenika stigao u Bosnu i Hercegovinu nakon austrijske okupacije, pri čemu je tamo osim državnih činovnika i stručnjaka (poput, primjerice, prvih žena liječnica) naseljen i stanovit broj poljskih seljaka. Budući da se Hrvatska desetljećima nalazila u granicama iste države s Bosnom i Hercegovinom, došlo je i do doseljavanja novih Poljaka na područje Hrvatske. Prva organizacija poljske dijaspeore osnovana je još 1929. godine u Zagrebu, a 1936. godine imala je već oko 900 članova. Nakon izbijanja rata u Poljskoj Hrvatsku je 1939. preplavio novi val poljskih izbjeglica. Broj Poljaka nastanjenih na području tadašnje Jugoslavije smanjio se nakon Drugoga svjetskog rata iseljavanjem 18 tisuća Poljaka iz Bosne i njihovim odlaskom natrag u domovinu. Djelatnost poljskih organizacija je za neko vrijeme zamrla. Poslije Drugog svjetskog rata određeni broj Poljaka (Poljakinja) doselio je u Hrvatsku zbog obiteljskih razloga. Detaljnija povijest poljske manjine u Hrvatskoj još traži svoga istraživača. Današnja najveća i najaktivnija Poljska kulturna udruga „Mikołaj Kopernik“ osnovana je 1986. godine, a potom su formirane i nove: u Rijeci i Splitu, te Poljska prosvjetna udruga u Zagrebu, koju čine prvenstveno roditelji djece zainteresirani za opstanak i razvoj ovdašnje poljske škole.

Među državnim institucijama koje u Republici Poljskoj među svojim zadacima imaju brigu za poljsku dijasporu najvažniji je Senat (gornji dom poljskog parlamenta). U okviru Senata postoji Komisija za pitanja iseljništva i veza s Poljacima izvan granica. Predmet njezina djelovanja je održavanje veza s Poljacima i osobama poljskog podrijetla izvan Poljske, briga za njihov pravni položaj, koordinacija djelovanja organizacija poljske dijaspeore, zaštita poljskog kulturnog i povijesnog nasljeđa izvan granica te planiranje i nadzor izvršavanja akcija u tim pravcima. Pri uredu predsjednika Senata djeluje i Konzultativno vijeće poljske dijaspeore čiji su članovi istaknuti javni djelatnici aktivni u udruženjima Poljaka izvan Poljske.

Poljsko Ministarstvo narodnog obrazovanja i sporta brine o mreži poljskih dopunskih škola koje djeluju diljem svijeta, a primarno su namijenjene djeci koja s roditeljima privremeno borave u inozemstvu, kako bi pored pohađanja redovnih škola u zemljama u kojima borave, učila poljski jezik i svladavala gradivo predmeta od nacionalnog značenja (povijesti, geografije, građanskog odgoja). Nedavno je, ujedinjavanjem nekoliko institucija koje su se na različite načine bavile pitanjima tog elementa poljskog školstva, formirana središnja ustanova zadužena za to područje (Centar za razvoj poljske edukacije u inozemstvu).

Značajnu ulogu na području podrške poljskoj dijaspori igraju brojne udruge i zaklade od kojih su najvažnije: Stowarzyszenie "Wspólnota Polska" (Udruga „Poljska zajednica”), Fundacja "Pomoc Polakom na Wschodzie" (Zaklada „Pomoć Poljacima na Istoku”) te Fundacja "Semper Polonia".

Udruga „Poljska zajednica” nevladina je organizacija pod patronatom Senata, osnovana odmah nakon pada komunističkog sustava (početkom 1990. godine). Članovi te udruge jesu istaknuti javni i kulturni djelatnici, znanstvenici, intelektualci, predstavnici svećenstva različitih vjeroispovijesti, poduzetnici. Cilj je udruge snaženje veza Poljaka koji žive izvan Poljske s domovinom, poljskim jezikom i kulturom, te pomoć na svim poljima. U cilju snažnijeg povezivanja iseljenih Poljaka s Poljskom, ali i međusobno, organizirani su posebni kongresi poljske dijaspore. Udruga organizira tečajeve jezika i kulture, različite stručne radionice, metodičke tečajeve za nastavnike poljskog jezika, ljetne škole i slično. U njihovoj organizaciji svake godine oko četiri tisuće djece iz dijaspore boravi na ljetovanju u Poljskoj. Poljskim školama u inozemstvu dopremaju se knjige i ostala pomagala, a posebna je briga usmjerena na poljske manjinske škole na Istoku. „Poljska zajednica” gradi i oprema poljske domove kulture, mjesta susreta Poljaka u inozemstvu (primjerice u Južnoj Americi). Pruža se pomoć Poljacima u Kazahstanu i repatrijantima nakon dolaska u Poljsku te organiziraju različite kulturne manifestacije i festivali.

Zaklada „Semper Polonia“ osnovana je 1997. godine pod pokroviteljstvom predsjednika Poljske Republike, dok stručni nadzor nad njezinim radom vrši Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo narodnog obrazovanja i sporta, Ministarstvo znanosti i visoke naobrazbe te Ministarstvo kulture i nacionalne baštine. Glavni cilj zaklade je

izgradnja poljskog lobija, promoviranje poljskih postignuća, kako kulturnih i znanstvenih, tako i gospodarskih i tome slično. Zaklada „Semper Polonia“ bavi se donacijama knjiga i opreme ne samo poljskim školama u inozemstvu, već i katedrama poljske filologije na inozemnim sveučilištima, a posebno je značajna zbog programa stipendiranja studenata poljskog podrijetla na studijima u Poljskoj.

Poljska manjina u Hrvatskoj ne predstavlja za poljske institucije neki veći problem ili izazov, jer je s jedne strane relativno malobrojna, a s druge strane živi u okruženju koje je prema njoj uglavnom pozitivno nastrojeno. Pomoć financijske i druge prirode stiže posredstvom poljskih udruga i zaslugom prvenstveno njezinih vodstava i članstva jer se – kao što je to uobičajeno u takvim situacijama – pred donatorima mora legitimirati svojim postignućima i djelatnošću. Pripadnici poljske manjine u Hrvatskoj mogu koristiti sve programe koje su inače namijenjeni pripadnicima dijaspore. Kontakt s poljskom kulturom osiguran je primarno dobrim vezama manjinskih udruga i poljskog veleposlanstva u Zagrebu te općenitim razvojem kulturnih veza između Hrvatske i Poljske. U Zagrebu djeluje subotnja dopunska poljska škola koju pohađaju djeca Poljaka koji privremeno borave u Hrvatskoj, ali i onih trajno nastanjenih. Pojedini studenti poljskog podrijetla iz Hrvatske korisnici su stipendija Zaklade „Semper Polonia“. Ono što predstavlja izazov jest snažna i brza asimilacija osoba poljskog podrijetla u hrvatsko društvo. Mnogi potomci poljskih doseljenika u Hrvatskoj ne poznaju poljski jezik, ali se i kod njih budi sve veći interes za učenje jezika i kontakt s kulturom kojoj su pripadali njihovi preci, pogotovo sada kada se na Poljsku više ne gleda kao ranije, na siromašnu komunističku zemlju.